

Vitruvius *Mimarlık Üzerine On Kitap*'ı¹ İ.Ö. 25 yılında yazdı. Onbeşinci yüzyılın sonlarında, Rönesans döneminde, yeniden yıldızı parladı. Doğrusal olarak ilerleyen zamanda sanki onbeşyüzyıllık bir kopukluk vardı; karanlık bir dönem vardı. Tarih bir terzi gibi aradaki dönemi kesip atmış ve Vitruvius ile Rönesans mimarını birleştirip dikmişti. Felsefe, matematik ve sairede olduğu gibi klasikle güncelin birleştirilmesi için, tarihin üzerinde Araplar gibi ecnebi unsurlara en azından bir taşıyıcılık lütfetmek zorunda da kalınmamıştır. Karanlık çağlar boyunca boş kalmış, yazılmamış tarih sayfaları, tarihin yeniden yazılmaya başladığı yere kadar koparılmış, kitaptan atılmış oluyordu. Tarih dümdüz hep daha yukarı doğru ilerlemekteydi. Öyle ki, zaman doğrusunda daha eski bir noktaya karşılık gelen, İ.Ö. üçüncü binyılda yapılmış olan, tarihin bu doğrusal gelişimini bozan na hoş çıkıntılar olarak orada duran piramitleri “Bugünkü teknolojiyle bile nasıl yapardık?” kaygusundakiler bunu uzaydan —yani daha ileriden geriye doğru sıçrayıp— gelenlerin yaptırdığı düşüncesini yerinde bir açıklama olarak görebilmişlerdir.

Foucault verdiği bir derste²

“Oysa on yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda önemli bir fenomen meydana geldi: oldukça özel prosedürleri, bütünüyle yeni araçları, çok farklı ve sanırım hükümlerle ilişkileriyle mutlak anlamda uyumsuz bir tesisatı olan yeni bir iktidar mekanizmasının ortaya çıkması, daha doğrusu icat edilmesi. Bu yeni iktidar mekanizması yeryüzü ve onun nimetlerinden çok, öncelikle bedenler ya da bedenlerin yaptıklarıyla ilgili bir mekanizmadır; bedenlerden mal ve zenginlik yerine iş ve zaman çıkarmayı sağlayan bir mekanizmadır. Bu, süreksiz olarak ve zamana yayılmış haciz veya borçlandırma sistemleriyle işleyen değil, sürekli bir biçimde ve gözetleme yoluyla işleyen bir iktidar türü; sıkı örülmüş bir maddi zorlamalar şebekesini öngören ve ilkesi, aynı anda doğrudan doğruya hem tâbikılanmış güçleri hem de onları tâbikılanın gücünü ve etkililiğini arttırmak olan yeni bir iktidar ekonomisini tanımlayan bir iktidar türüdür.”

“Oysa on yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda önemli bir fenomen meydana geldi: oldukça özel prosedürleri, bütünüyle yeni araçları, çok farklı ve sanırım hükümlerlilik ilişkileriyle mutlak anlamda uyumsuz bir tesisatı olan yeni bir iktidar mekanizmasının ortaya çıkması, daha doğrusu icat edilmesi. Bu yeni iktidar mekanizması yeryüzü ve onun nimetlerinden çok, öncelikle bedenler ya da bedenlerin yaptıklarıyla ilgili bir mekanizmadır; bedenlerden mal ve zenginlik yerine iş ve zaman çıkarmayı sağlayan bir mekanizmadır. Bu, süreksiz olarak ve zamana yayılmış haciz veya borçlandırma sistemleriyle işleyen değil, sürekli bir biçimde ve gözetleme yoluyla işleyen bir iktidar türü; sıkı örülmüş bir maddi zorlamalar şebekesini öngören ve ilkesi, aynı anda doğrudan doğruya hem tâbikılınmış güçleri hem de onları tâbikılanın gücünü ve etkililiğini arttırmak olan yeni bir iktidar ekonomisini tanımlayan bir iktidar türüdür.”

demiş ve bu iyi düşünülüp, tartılıp, biçilip, titizlikle düzenlenmiş olduğu belli olan paragrafla tarihte tam bir kopuş ileri sürmüştür. Böylelikle defolu kısımları kesip, atıp, kalanı dikip, birleştiren terziden bir adım ileriye gidilmiş, butla gövdeyi birbirinden bir daha birleştirilemeyecek biçimde ayıran kasap gibi davranılmıştır: “Bütünüyle yeni olan bir şeyler ortaya çıkarılmış, daha doğrusu icat edilmiştir.”

“Mal ve zenginlik” dediği, Kapital’de değer’in özü, kullanım değeri olarak nitelenene, “iş ve zaman”, Kapital’de değer’in büyüklüğü, değişim değeri olarak nitelenene karşılık gelir gibidir. Ama öyle olamaz. Mal ve zenginliğin sadece değer’in özünü taşımaları mal ve zenginlik olmaları için yeterli değildir, onların mal ve zenginlik olması değer’in büyüklüğünün/küçüklüğünün de bulunmasıyla mümkündür. Diğer yandan iş ve zaman salt büyüklük olsalar iş ve zaman olamazlar. Mal ve zenginlik elle tutulur, gözle görülür olana, iş ve zaman tasarlanıp, sayılıp hesaplanabilir olana karşılık geliyorsa, durum farklı değildir. Mal ve zenginlik tasarlanıp, sayılıp hesaplanamazsa mal ve zenginlik olamaz, iş ve zamanın elle tutulur gözle görülür bir ürünle kendini dışa vurmadiğı zaman iş ve zaman olamaz. Mal ve zenginlik bir güç, üstünlük vs. izlenimi bırakansa ve zaman ve iş kavramlarla değerlendirilense durum farklı değildir. Reel-nominal ayrımı, ya da aynî-nakdî ayrımıyla örtüşürülmeye kalkışıldığında benzer sonuçlara varılır. Bu dört sözcük pervasızca

kullanılmıştır ve üzerinde düşünülmeyi imkansızlaştırmaktadır.

Anlaşıldığı kadarıyla, mekan ve zaman arasında benzer bir kayma bedenle ömrün karıştırılmasında ortaya çıkmaktadır. Sunulduğu biçimiyle yeryüzü ve onun nimetlerinden, bedenler ya da bedenlerin yaptıklarına doğru bir sıçrayış olmuştur; ilgi ve kayguda, bedenden, ömrün didik didik edilmiş parçalarına doğru bir kayma değildir. Sanki insanın insanla ilişkiye geçme biçimlerinde bir farklılaşma değil, doğayla uğraşan insandan insanla uğraşan insana bir geçiş vardır. Yeni “mekanizma”nın “yeryüzü ve onun nimetlerinden çok, öncelikle bedenler ya da bedenlerin yaptıklarıyla ilgili” olduğu beyan edilirken, insan-doğa karşılaşmasından insan-insan karşılaşmasına geçildiği ima edilirken, tamamen mekansal düşünölmüştür: Söylendiğine göre doğrudan iş ve “zaman” olarak algılanabilecek ömrün parçaları teslim alınmamakta (ki bunun için en ufak bir çaba bile gerekmemektedir), bedenlerden iş ve “zaman” çıkarılmaktadır (ki bu en azından ifade edilirken meşakkatli bir çabayı gerektiriyormuş gibi bir intiba uyandırmaktadır). Bedensiz bir ömür, ömürsüz bir beden mümkün müdür? Yani insanın devinen, değişen, yaşayan bir hacmi olarak bedenle insanın devindiği, değiştiği, yaşadığı süre olarak ömür, bir diğeri olmadan olabilir mi? Beden ve ömür aynı şeyden, insandan yapılan iki soyutlamadır; bir şeylere gönderme yapıyorlarsa, aynı şeye, insana gönderme yaparlar. Sorun da buradadır: Bedene hükmedilirken ömre el konmuş olur, ömre el konulurken bedene hükmedilmiş olur. Bu dört terim de, yani yeryüzü, yeryüzünün nimetleri, bedenler ve bedenlerin yaptıkları da, pervasızca kullanılmıştır ve üzerinde düşünülmeyi imkansızlaştırmaktadır.

Hissiyat doğrudur. Söz konusu dönemde, —en kaba biçimiyle toplam metal stoğu (belki de yeryüzünün nimetleri demeliydik) olarak hesaplanabilecek— toplam servetin mevcut ilişkiler örgüsünün işleyişinin içsel unsurlarına bağlı olmayan hızlı artışıyla birlikte güç ve servet el değiştirmiştir ve daha önce para stoğunun her beklenmedik artışında yaşananlara benzer biçimde, örgütlenmede ve teknolojiye hızlı ve baş döndürücü bir değişim yaşanmıştır. Ancak, Foucault’nun çözümlemesinde, zımnî ve sonuç vermez irrasyonel bir rasyonalite ya da rasyonel bir irrasyonel arama çabasının yol açtığı bir karmaşıklık var gibidir. Zekânın incelediği tarihteki çoklukla parıldayan gözleri o nasıl olacaksa çokluğu koruyarak aynı-

türdenleştirme girişimlerinde kararmaktadır. Ancak çok daha önemlisi, kullanılan soyutlama düzeyinde aynı biçimde yaşanmış olarak algılanacak olan bu süreç, daha önceleri de çok kez yaşandı. Örneğin, Akadlardan, Sümerlerden, Babillilerden, Asurlulardan geriye ne kalmıştır? Oldukça yıpranmış yıkıntılar, hemen hemen hiç biri günlük yaşamın ayrıntıları konusuna girmeyen, dinsel ve hukuki metinler. Bir de bu uygarlıklar bir yükseliş dönemi yaşamışlardır. Eğer "sıçrama" olarak değerlendirilebilecek bir şeyler olmuşsa bu dönemlerde olmuştur. Sonraları gerileyip ortadan kalkmışlardır. Bu uygarlıkların sönümlenme dönemlerinden arta kalanlardır yıkıntılar. Bir düşünelim, şu ya da bu nedenle, Foucault'nun içinde yaşadığı uygarlık sönümlense ve geride yalnızca dinsel ve hukuksal metinlerle, uygarlığın çöküşündeki artıklar kalsa, sonraki dönemlerdeki insanlar 17 ve 18. yy.larda olduğunu belirttiği dönüşümü görebilecekler midir? Yoksa birçok mahkeme kaydından ve muhasebe defterlerinden yola çıkarak olup biteni "süreksiz olarak ve zamana yayılmış haciz veya borçlandırma sistemleriyle işleyen" bir şey olarak algılamaları mümkün müdür? Ya da Mısır'daki binyıllar önce yazılmış olan tıp ve ameliyat kitapçıları, Akadlardaki okullar, Çin'deki ipek üretimiyle ilgili süreçleri anlatan ya da cinsellikle ilgili eski metinler, onbin yıl önceki genişçe köy mü olduğu kent mi olduğu tartışmalı bir yerleşim yerinde bulunan ziggurat, yeryüzünün ve onun nimetleriyle ilgili bir "mekanizma"nın izleri olarak mı, yoksa bedenlerin ve bedenlerin yaptıklarıyla ilgili "mekanizma"ların izleri olarak mı değerlendirilmelidir?

¹ http://www.ukans.edu/history/index/europe/ancient_rome/E/Roman/Texts/Vitruvius/1.html

^{*2} Michel Foucault, 1976, "İki ders," *Entelektüelin Siyasi İşlevi*'nin içinde, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2000, s. 113.